

♦ میزان استفاده از کتاب‌های لاتین خریداری شده در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد

«هادی هراتی، دکتری علم اطلاعات و دانش‌شناسی، مرکز اطلاع‌رسانی و کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی مشهد»

چکیده

هدف اصلی این پژوهش بررسی میزان استفاده از کتاب‌های لاتین بخش امانت کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد که در فاصله سال‌های ۱۳۸۲ تا ۱۳۸۷ خریداری شده‌اند، است. این پژوهش، کاربردی است و به روش پیمایشی انجام شده است. تعداد ۳۵۵۸ جلد کتاب که معادل ۲۷/۵ درصد از کل کتاب‌های خریداری شده بود، به‌عنوان حجم نمونه انتخاب گردید. به‌منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از آمار توصیفی و استنباطی استفاده شد. یافته‌ها نشان داد که بین میزان استفاده از کتاب‌های لاتین خریداری شده در طی سال‌های موردبررسی تفاوت معنی‌داری وجود دارد و بیشترین میزان استفاده از کتاب‌های لاتین به سال ۱۳۸۵ با ۶۲/۲ درصد و کمترین میزان استفاده از این اسناد به سال ۱۳۸۷ با ۴۰ درصد استفاده مربوط می‌شود. به‌طورکلی، ۴۷/۵ درصد از کتاب‌های لاتین اصلاً استفاده نشده و ۲۳ درصد فقط یک‌بار استفاده شده بودند. همچنین، بین میزان استفاده از کتاب‌های لاتین در کتابخانه‌های مختلف دانشگاه فردوسی مشهد تفاوت معنی‌داری وجود دارد و بیشترین میزان استفاده از کتاب‌های لاتین با ۷۳/۳ درصد استفاده به دانشکده علوم پایه و کمترین میزان استفاده با ۱۲ درصد استفاده به پژوهشکده علوم گیاهی مربوط می‌شود. در خصوص نسبت امانت هر کتاب، کتابخانه دانشکده معماری با ۴/۵۲ بار امانت برای هر کتاب در بهترین وضعیت بوده است. علاوه بر این، بین میزان استفاده مراجعه‌کنندگان با سطوح مختلف تحصیلی (دانشجویان کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری) و پرسنل دانشگاه فردوسی از کتاب‌های لاتین تفاوت معنی‌داری وجود دارد و دانشجویان کارشناسی با ۳۷ درصد، بیشترین و کارمندان با ۴ درصد، کمترین میزان استفاده را به خود اختصاص داده بودند. همچنین مشخص گردید که کتاب‌های لاتین رده موضوعی QA (ریاضیات و علوم رایانه) با ۱۳/۵ درصد و انتشارات وایلی^۱ با ۱۴/۷ درصد بیشترین استفاده را داشته‌اند و بیشترین کتاب‌های لاتین استفاده شده مربوط به ناشران آمریکای شمالی با ۵۰ درصد و سپس اروپا با ۳۶ درصد بوده است.

کلیدواژه‌ها: امانت کتاب، کتاب‌های لاتین، مجموعه‌سازی، دانشگاه فردوسی مشهد.

♦ مقدمه

در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی، کتابخانه‌ها به‌عنوان بخش جدایی‌ناپذیر نظام آموزش و پژوهش دانشگاهی به‌حساب می‌آیند و همواره در راستای توسعه توانمندی‌های موجود، مدیریت و ارائه یافته‌های روزافزون علمی و هدایت استعدادهای دانشجویان، نقش تعیین‌کننده‌ای داشته و دارند. برای اینکه کتابخانه

دانشگاهی بتواند اهداف و رسالت خود را به بهترین شکل انجام داده و خدماتی متناسب با نیاز کاربران و مراجعان خود اعم از استادان، پژوهشگران و دانشجویان ارائه دهد، ملزم به داشتن منابع مناسب، روزآمد و کاربردی و به‌طور کلی مجموعه‌ای مطلوب است.

در یک کتابخانه دانشگاهی فعالیت‌های زیادی انجام می‌شود که می‌توان آن‌ها را به سه دسته کلی تقسیم کرد: (۱) مجموعه‌سازی، (۲) سازمان‌دهی و (۳) اشاعه اطلاعات. باید توجه داشت که مجموعه‌سازی نخستین رکن در کتابداری و اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌هاست؛ زیرا سایر فعالیت‌های کتابخانه به‌صورت مستقیم یا غیرمستقیم پس از مجموعه‌سازی شروع می‌شود (محسنی، ۱۳۸۶: ۴).

یکی از اقدامات مهمی که در مجموعه‌سازی و انتخاب منابع باید صورت گیرد، نیازسنجی و بررسی میزان استفاده از کتاب‌های لاتین است. مسئله‌ای که موضوع این پژوهش است، نیز خود یک روش نیازسنجی از مراجعه‌کنندگان است که نشان می‌دهد در یک موضوع یا عنوان خاص، حجم امانت تا چه حدی است و این بیان‌کننده اهمیت آن موضوع و نیاز جامعه کتابخانه به آن است.

◆ اهداف پژوهش

هدف اصلی این پژوهش بررسی میزان بهره‌گیری از کتاب‌های لاتین بخش امانت کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد است که از سال ۱۳۸۲ تا ۱۳۸۷ خریداری شده‌اند. در حقیقت با این پژوهش به بررسی و ارزیابی مجموعه کتاب‌های لاتین بخش امانت کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی پرداخته می‌شود؛ که از این طریق به اهداف فرعی ذیل می‌توان دست یافت:

- مقایسه میزان استفاده از کتاب‌های لاتین در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی جهت مشخص کردن اینکه از کتاب‌های لاتین کدام کتابخانه بیشتر استفاده می‌شود و در کدام کتابخانه مجموعه‌سازی به نحو مطلوب‌تری صورت پذیرفته است؛

- بهینه کردن بودجه خرید آتی برای کتابخانه‌هایی که اعضای آن‌ها بیشترین استفاده از کتاب‌ها را داشته‌اند.

◆ سؤال‌های پژوهش

۱. بیشترین رده‌های موضوعی استفاده‌شده از کتاب‌های لاتین در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی کدام‌اند؟
۲. از کتاب‌های لاتین کدام ناشران در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی بیشتر استفاده‌شده است؟
۳. بیشترین کتاب‌های لاتین استفاده‌شده مربوط به کدام منطقه جغرافیایی است؟

◆ فرضیه‌های پژوهش

۱. بین میزان استفاده از کتاب‌های لاتین خریداری‌شده در طی سال‌های موردبررسی تفاوت معنی‌داری وجود دارد.
۲. بین میزان استفاده از کتاب‌های لاتین در کتابخانه‌های مختلف دانشگاه فردوسی مشهد تفاوت معنی‌داری وجود دارد.
۳. بین میزان استفاده مراجعه‌کنندگان با سطوح مختلف تحصیلی (دانشجویان کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری) و پرسنل دانشگاه فردوسی از کتاب‌های لاتین تفاوت معنی‌داری وجود دارد.

◆ مبانی نظری و پیشینه پژوهش

سنجش عملکرد کتابخانه‌ها از گذشته مورد توجه مدیران کتابخانه یا موسسه‌ای اطلاعاتی بوده است و دیدگاه صاحب‌نظران این حوزه، بیانگر اهمیت سنجش عملکرد در کتابخانه‌ها است. فعالیت‌های کتابخانه می‌تواند به شکل آماری بیان شود که این آمارها برای کتابداران جهت ارزیابی کتابخانه استفاده می‌شود. همچنین این آمارها ابزاری مؤثر برای ارزیابی مدیریت کتابخانه به شمار می‌روند (هامید^۱، ۲۰۰۴). آمارهای مقایسه‌ای از چند سال می‌تواند ابزار مفیدی برای برنامه‌ریزی‌های آتی در کتابخانه‌ها باشد (کومار^۲، ۲۰۰۱). به نظر نوال^۳ (۲۰۰۱) یکی از بهترین راه‌های تعیین کارایی کتابخانه، استفاده از آمارهای کتابخانه‌ای است؛ در صورتی که آیفیذن^۴ (۱۹۸۳) بیان می‌کند که آمارهای کتابخانه‌ای پایه‌ای برای ایجاد استانداردها هستند و عمومی‌ترین این آمارها، اندازه‌ی مجموعه، جلد‌های اضافه‌شده طی یک سال، میزان امانت، سؤال‌های مرجع پاسخ‌داده‌شده و پاسخ داده نشده، درخواست‌های امانت بین کتابخانه‌ای و هزینه‌ها هستند.

بررسی میزان امانت، رویکردی سنتی است که میزان استفاده از کتاب‌ها را ارائه می‌دهد و ابزاری برای ارزشیابی مجموعه یک کتابخانه است (مُشر^۵، ۱۹۸۴). نتایج بررسی میزان امانت برای یکسری مسائل در کتابخانه حائز اهمیت است که می‌تواند بر آن‌ها تأثیرگذار باشد. از جمله این مسائل می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود: سیاست‌های فراهم‌آوری مجموعه‌ی با ارزش، راهنمایی به‌عنوان بحث‌های مدیریتی، به‌منظور اختصاص فضای فیزیکی برای مواد، شناسایی موادی که باید وجین شوند، اختصاص بودجه برای منابع و پیشنهاد رویکردهایی برای لغو انتخاب‌های نادرست (می‌لر^۶، ۱۹۹۰).

بررسی پژوهش‌های انجام‌یافته در خصوص میزان استفاده از اسناد کتابخانه‌ای نشان می‌دهد که بیشتر مطالعات انجام‌شده، به استفاده از نشریات مربوط است تا کتاب‌ها؛ باین‌وجود، پیشینه‌های زیر به‌صورت مختصر قابل‌ذکر هستند.

فرخ‌پور (۱۳۷۳) پایان‌نامه‌ای با عنوان «تجزیه و تحلیل وضعیت کتاب‌های انتخاب‌شده لاتین اعضا هیئت علمی پنج دانشگاه در تهران در زمینه‌های فنی مهندسی و میزان هزینه‌های ارزی مصرف‌شده» انجام داد. نتایج بیان داشت که: میزان استفاده از کتاب‌های انتخاب‌شده توسط اعضای هیئت‌علمی بیش از ۶۰ درصد است. همچنین، متوسط هزینه‌های ارزی سرانه پرداخت‌شده برای هر عنوان استفاده‌شده ۶۰/۷۵ دلار و برای هر عنوان استفاده‌نشده ۷۶/۷۶ دلار و نسبت کتاب‌های استفاده‌شده به نشده برابر با ۲ بود.

محمدی (۱۳۷۶) در پایان‌نامه خود به مطالعه میزان استفاده از کتب و نشریات ادواری لاتین در مرکز تحصیلات تکمیلی علوم پایه زنجان بین سال‌های ۷۱ الی ۷۴ پرداخت. یافته‌ها نشان داد که ۳۳/۲۴ درصد از کل مجموعه کتابخانه، مورد استفاده قرار گرفته و ۶۶/۷۶ درصد بدون استفاده‌کننده بوده است. با استفاده از روش آماری محاسبه میانگین، مشخص می‌شود به‌طور میانگین هرکدام از کتب لاتین مجموعه ۱/۲۳ دفعه به امانت رفته یا مورد استفاده قرار گرفته است. در مورد نشریات ادواری لاتین میانگین استفاده برای کل مجموعه نشریات ادواری لاتین برابر با ۳۴/۳۷ دفعه است.

1. Hameed
1. Kumar
2. Nwalo
3. Ifidon
4. Mosher
۶. Miller

گنجی (۱۳۷۹) میزان دسترس‌پذیری و استفاده از کتاب‌های سال^۱ و کتاب‌های نمونه تحقیق^۲ در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی و کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی را بررسی نمود. یافته‌های تحقیق نشان داد که بین وجود یا عدم وجود کتاب‌های سال و کتاب‌های نمونه تحقیق در دو گروه کتابخانه موردتحقیق، تفاوت معنی‌داری وجود ندارد. همچنین مشخص شد بین میزان مراجعه (دفعات امانت) به کتاب‌های سال در دو گروه کتابخانه موردتحقیق تفاوت معنی‌داری وجود دارد و تفاوت در جهت برتری دانشگاه فردوسی است.

تصویری قمصری و جهان‌نما (۱۳۸۶) پژوهشی را با عنوان «هزینه- سودمندی و میزان استفاده از کتاب‌های لاتین تهیه‌شده از نمایشگاه بین‌المللی کتاب تهران در پژوهشکده مهندسی جهاد کشاورزی» انجام دادند. یافته‌های پژوهش نشان داد که فراوانی کتاب‌هایی که حتی یک‌بار هم استفاده نشده‌اند، بیش از فراوانی سایر کتاب‌هاست. به‌طورکلی ۴۱/۴ درصد از کتاب‌های تهیه‌شده طی این سال‌ها حتی یک‌بار هم مورد استفاده قرار نگرفته‌اند و ۷۲/۳ درصد یا اصلاً مورد استفاده قرار نگرفته‌اند یا تنها یک‌بار استفاده شده‌اند. نتایج آزمون خی^۲ نشان داد که بین هزینه صرف شده برای خرید کتاب‌ها و میزان استفاده از آن‌ها رابطه معنی‌داری وجود ندارد.

آجالا^۴ (۱۹۹۷) پژوهش دیگری را با عنوان استفاده دانشجویان تحصیلات تکمیلی از منابع کتابخانه دانشگاه آی‌بادان^۵ انجام داد. در خصوص منابع اطلاعاتی استفاده‌شده توسط جامعه‌ی مورد مطالعه، این نتایج حاصل شد که بیش از ۵۰ درصد از مقالات مجلات، ۲۲/۳ درصد از کتاب‌های درسی، ۱۸/۸۲ درصد از کتاب‌های مرجع و در حدود ۶ درصد از پایان‌نامه‌ها و طرح‌های پژوهشی استفاده کرده بودند.

همچنین لیتمن^۶ و کاناوای^۷ (۲۰۰۴) به بررسی تجزیه و تحلیل امانت کتاب‌های چاپی و الکترونیکی در «کتابخانه دانشگاه دیوک^۸» پرداختند که یافته‌های پژوهش آن‌ها مشخص کرد که ۲۷ درصد استفاده از کتاب‌ها مربوط به کتاب‌های چاپی، ۳۴ درصد مربوط به کتاب‌های الکترونیکی و ۳۹ درصد مربوط به کتاب‌هایی بود که در هر دو شکل چاپی و الکترونیکی موجود بودند. همچنین تأثیر وجود کتاب‌های الکترونیکی بر امانت کتاب‌های چاپی بررسی و مشخص شد که سال قبل از ورود کتاب‌های الکترونیکی به مجموعه کتابخانه، ۶۱۳۹ امانت برای کتاب‌های چاپی ثبت شده بود و این تعداد در سال بعد از ورود کتاب‌های الکترونیکی به مجموعه، به ۴۷۳۸ امانت کاهش یافت که این نشان‌دهنده‌ی کاهش ۲۲ درصدی امانت کتاب‌های چاپی بود.

ادیتورو^۹ (۲۰۰۸) پژوهشی با عنوان «استفاده از منابع کتابخانه در طی تبدیل از دانشکده به دانشگاه: گزارشی آماری» انجام داد. این پژوهش با هدف ارزیابی استفاده از منابع کتابخانه «دانشکده تایی سولارین^{۱۰}» در نیجریه بود که بعداً به دانشگاه ارتقا یافت. نتایج در طول دوره مورد بررسی پنج‌ساله (از سال ۲۰۰۱ تا ۲۰۰۵) در خصوص میزان امانت اسناد توسط سه گروه مورد مطالعه (دانشجویان دوره لیسانس، دانشجویان مشغول به تحصیل و پرسنل دانشکده) نشان داد که بیشترین میزان امانت اسناد با ۴۶۲۵ بار امانت، مربوط

۱. در اینجا منظور کتاب‌هایی هستند که سالیانه از طرف وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در موضوعات مختلف به‌عنوان کتاب سال ایران شناخته و معرفی می‌شوند.

۲. کتاب‌هایی که در مجله نشر دانش سال‌های ۱۳۶۰، ۱۳۶۴، ۱۳۶۸ و ۱۳۷۲ معرفی شده‌اند.

1. X2
2. Ajala
3. University of Ibadan
4. Littman
5. Connaway
6. Duk University Library
7. Adetoro
8. Tai Solarin college

به دانشجویان دوره لیسانس و در سال تحصیلی ۲۰۰۳-۲۰۰۲ بود و کمترین میزان امانت مربوط به پرسنل دانشکده در سال تحصیلی ۲۰۰۱-۲۰۰۰ با ۱۵۴ دفعه امانت گزارش شد. همچنین، کل میزان رخدادهای امانت در طی این پنج سال در سه گروه دانشجویان، دانشجویان شاغل به تحصیل و پرسنل به ترتیب ۱۲۹۱۶، ۶۳۵۷ و ۱۲۲۸ بود.

◆ روش‌شناسی

این پژوهش از نوع کاربردی است و به روش پیمایشی انجام گردید. جامعه آماری پژوهش شامل کتاب‌های لاتین خریداری‌شده و قابل امانت در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد از سال ۱۳۸۲ تا ۱۳۸۷ است که تعداد آن‌ها ۱۲۹۱۱ جلد کتاب است. کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی شامل کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه و کتابخانه‌های دانشکده مهندسی، کشاورزی، علوم ریاضی، علوم پایه، الهیات، علوم اقتصادی و اداری، ادبیات، دامپزشکی، منابع طبیعی، علوم تربیتی، تربیت بدنی، معماری، پژوهشکده علوم گیاهی و مرکز کامپیوتر دانشگاه است. حجم نمونه‌ی آماری برای هر کتابخانه به صورت جداگانه و با استفاده از جدول و فرمول «کرجسی»^۱ و «مورگان»^۲ تهیه شد؛ بنابراین تعداد ۳۵۵۸ جلد کتاب به عنوان حجم نمونه انتخاب شد که معادل ۲۷/۵ درصد از کل کتاب‌های خریداری‌شده است.

پس از تعیین حجم نمونه با توجه به جامعه آماری، برای نمونه‌گیری از روش نمونه‌گیری تصادفی منظم استفاده شد. در این پژوهش از عمده ابزارهای گردآوری داده‌ها یعنی، اسناد و مدارک کتابخانه‌ای و مشاهده استفاده شده است. همچنین تجزیه و تحلیل داده‌ها از طریق آمار توصیفی و استنباطی انجام پذیرفت. برای تعیین فراوانی و درصدها و میانگین‌ها از آمار توصیفی و برای مقایسه سایر متغیرها از آمار استنباطی و از آزمون‌های خی دو پیرسون^۳ و کروسکال والیس^۴ استفاده شد. ضمناً برای انجام محاسبات از نرم‌افزارهای اکسل^۵ و اس.پی.اس.اس^۶ استفاده شد.

برای روایی ابزارهای گردآوری اطلاعات پژوهش باید خاطر نشان کرد، با توجه به اینکه این ابزارها اسناد و مدارک کتابخانه‌ای (یعنی دفاتر ثبت کتابخانه‌ها که اطلاعات آن کاملاً ثابت و مشخص است) و همچنین رخدادهای امانت ثبت‌شده در سیستم امانت سیمرغ است، مشخص می‌شود که دقیقاً آن چیزی را که قصد سنجش و بررسی آن را داشته‌ایم، به آن رسیده‌ایم و بنابراین روایی ابزار گردآوری اطلاعات ثابت می‌شود. در خصوص پایایی و اعتبار ابزارهای پژوهش نیز، چون ۲۷/۵ درصد از کل کتاب‌ها به عنوان نمونه انتخاب شد و این انتخاب نیز بر اساس روش علمی و مطرح کرجسی و مورگان به صورت جداگانه برای هر کتابخانه با استفاده از دفاتر ثبت کتاب و همچنین استفاده از رخدادهای امانت ثبت‌شده در نرم‌افزار امانت سیمرغ انجام شد، می‌توان نتیجه گرفت که چنانچه پژوهش‌های دیگری با این موضوع صورت پذیرد به نتایج مشابهی دست خواهند یافت.

1. R.V.Crejcie
2. D.W.Morgan
3. Pearson
4. Kruskal Wallis
5. Excel
6. SPSS

◆ یافته‌های پژوهش

در این بخش یافته‌های پژوهش بر اساس سؤال‌ها و فرضیه‌های پژوهش آمده است.

سؤال ۱. بیشترین رده‌های موضوعی استفاده‌شده از کتاب‌های لاتین در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی کدام‌اند؟

در این قسمت سه رده موضوعی در هر کتابخانه که تعداد کتاب‌های بیشتری از آن‌ها مورد استفاده قرار گرفته (جدول ۱) و همچنین ده رده موضوعی با همین شرایط در کل کتابخانه‌های دانشگاه (جدول ۲) مورد بررسی قرار گرفته است. هدف از این بررسی، شناسایی رده‌های موضوعی‌ای است که کتاب‌های آن‌ها در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی، استفاده بیشتری دارد و در نتیجه، توصیه می‌گردد در امر انتخاب کتاب به این موضوعات توجه شود.

جدول ۱ - سه رده موضوعی پر استفاده به تفکیک کتابخانه

کتابخانه دانشکده/واحد	ادبیات	الهیات	پژوهشکده	تربیت‌بدنی	دامپزشکی	علوم اداری	علوم پایه	علوم تربیتی	علوم ریاضی	کتابخانه مرکزی	کشاورزی	مرکز کامپیوتر	معماری	منابع طبیعی	مهندسی
رده‌های موضوعی	P	BL	SB	GV	SF	HF	QC	LB	QA	Z	SB	QA	NA	QH	TA
	PG	B	QK	QP	QR	HD	QD	Z	TA	HD	TP	TK	NK	TD	TK
	PQ	BP	QH	RC	QH	HB	QH	RC	T	LB	QH	HF	HT	QK	QA

جدول ۲ - ده رده موضوعی پر استفاده در کل کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی

رتبه	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰
رده موضوعی	QA (ریاضیات و علوم رایانه)	SF (دامپزشکی)	TK (برق و الکترونیک)	QH (ژنتیک و زیست‌شناسی)	NA (معماری)	TA (عمارت‌سازی و مهندسی عمومی)	SB (پرورش گیاه)	QC (فیزيك)	TP (غذایی و صنایع تکنولوژی شیمی)	QD (شیمی)
درصد استفاده	۱۳/۵	۴/۶	۴/۲	۴	۳/۷	۳/۶	۳/۳	۳/۱	۳	۲/۹

به‌طورکلی ۴۵/۹ درصد استفاده از تعداد کتاب‌های لاتین در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی به ده رده ذکرشده در «جدول ۶» مربوط می‌شود و کتاب‌های سایر رده‌های موضوعی ۵۴/۱ درصد استفاده را به خود اختصاص می‌دهند. همان‌طور که مشاهده می‌شود کتاب‌های رده موضوعی QA (ریاضیات و علوم رایانه) با ۱۳/۵ درصد بیشترین استفاده را داشته است. نکته قابل‌توجه در جدول بالا مربوط به رده NA (معماری) است؛ زیرا با توجه به تأسیس دانشکده معماری در سال ۱۳۸۵ و داشتن دانشجوی کمتر، قرار گرفتن این

رده در رتبه پنجم (با توجه به تعداد زیاد رده‌های مختلف موضوعی رده‌بندی کنگره در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد) نشان از استفاده بسیار زیاد دانشجویان دانشکده معماری از کتاب‌های لاتین است.

سؤال ۲. از کتاب‌های لاتین کدام ناشران در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی بیشتر استفاده شده است؟ به‌منظور پاسخگویی به این سؤال پژوهش، در هر کتابخانه سه ناشر که تعداد بیشتری از کتاب‌های آن‌ها مورد استفاده قرار گرفته (جدول ۳) و همچنین ده ناشر با همین شرایط در کل کتابخانه‌های دانشگاه (جدول ۴) مورد بررسی قرار گرفتند. با استفاده از جدول ۳ مسؤولین کتابخانه‌ها می‌توانند ناشرانی که کتاب‌های لاتین آن‌ها در کتابخانه بیشتر مورد استفاده قرار می‌گیرند را شناسایی نموده و خریده‌های خود را بیشتر از این ناشران انجام دهند. همچنین با نگاهی گذرا به این جدول می‌توان ناشران کتاب‌های تخصصی یک‌رشته‌ای خاص را شناسایی کرد؛ از جمله «ایلیپس»^۱ (ادبیات)، «هیومن کینتیکس»^۲ (تربیت بدنی)، «چاندوز»^۳ (علوم تربیتی) و «اگروبیوس»^۴ (علوم گیاهی).

جدول ۳ - سه ناشری که کتاب‌هایش در هر کتابخانه دارای بیشترین میزان استفاده است

کتابخانه دانشکده/واحد	ادبیات	الهیات	پژوهشکده	تربیت بدنی	دامپزشکی	علوم اداری	علوم پایه	علوم ریاضی	علوم تربیتی	کتابخانه مرکزی	کشاورزی	مرکز کامپیوتر	معماری	منابع طبیعی	مهندسی
ناشران دارای بیشترین میزان استفاده	- Eillpses - Cambridge Univ. Routledge	- Cambridge Univ - Continuum Routledge	- Blackwell - Agrobios Wiley	Williams.- L Hill - McGraw Human Kinetics	- Wiley - Blackwell Elsevier	- Thomson - Wiley Hill McGraw	- Cambridge Univ - Oxford Univ. Wiley	- Birkhauser - Wiley Springer	- Chandos - SAGE Wiley	Hill - McGraw - SAGE Wiley	- Springer - CRC Wiley	- McGraw-Hill - Prentic Hall Wiley	- Wiley - Taschen Thames	- Cambridge Univ. - Wiley Blackwell	- McGraw-Hill - Prentic Hall Wiley

جدول ۴ ده ناشری که در دانشگاه فردوسی از کتاب‌های آن‌ها استفاده بیشتری می‌شود را نشان می‌دهد. ۴۷/۸ درصد استفاده از کتاب‌های لاتین در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی به این ده ناشر تعلق دارد و کتاب‌های سایر ناشرین ۵۲/۲ درصد استفاده را به خود اختصاص می‌دهند. همان‌طور که مشاهده می‌شود کتاب‌های انتشارات وایلی^۵ با ۱۴/۷ درصد بیشترین استفاده را داشته‌اند.

1. Eillpses
2. Human Kinetics
3. Chandos
4. Agrobios
5. Wiley

جدول ۴ - ده ناشر از نظر بیشترین کتاب‌های استفاده‌شده‌ی آن‌ها در کل کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی

رتبه	ناشر	درصد استفاده
۱	Wiley	۱۴/۷
۲	Springer	۵/۶
۳	Routledge	۵/۵
۴	MC Graw-Hill	۴/۹
۵	Cambridge Univ.	۳/۴
۶	Prentic Hall	۳/۳
۷	Elsevier	۳/۱
۸	Blackwell	۲/۸
۹	Oxford univ.	۲/۳
۱۰	CRC	۲/۲

سؤال ۳. بیشترین کتاب‌های لاتین استفاده‌شده مربوط به کدام منطقه جغرافیایی است؟

در اینجا سه محل نشر در هر کتابخانه که تعداد کتاب‌های بیشتری از آن‌ها از لحاظ موضوعی مورد استفاده قرار گرفته (جدول ۵) آورده شده است و در ادامه بیشترین تعداد کتاب‌های استفاده‌شده لاتین، بر اساس مناطق جغرافیایی مشخص شده است (جدول ۶). با نگاهی گذرا به جدول ۵ مشخص می‌شود که کتاب‌های مربوط به محل نشرهایی مانند نیویورک^۱ و لندن^۲ و در بیشتر کتابخانه‌ها، دارای بیشترین میزان استفاده است؛ همچنین می‌توان محل نشرهایی را مشاهده نمود که مرکز کتاب‌های تخصصی رشته‌هایی خاصی محسوب می‌شوند؛ از جمله مراکز نشری مانند بوکا روتن^۳ (کشاورزی)، فیلادلفیا^۴ و اس تی لوپس^۵ (دامپزشکی)، ایندیاناپولیس^۶ (علوم رایانه) و بارسلونا^۷ (معماری).

جدول ۵ - سه مکان نشر از نظر بیشترین کتاب‌های استفاده‌شده به تفکیک کتابخانه

دانشکده/واحد	کتابخانه	ادبیات	الهیات	پژوهشکده	تربیت بدنی	دامپزشکی	علوم اداری	علوم پایه	علوم تربیتی	علوم ریاضی	کتابخانه مرکزی	کشاورزی	مرکز کامپیوتر	معماری	منابع طبیعی	مهندسی
محل‌های نشر	york London - Paris - New															
	London - New York - Cambridge															
	york Hoboken - Jodhpur - New															
	york Champaign - Boston - New															
	york - Philadelphia - St.Louis New															
	york Boston - London - New															
	Newyork - Oxford - Cambridge															
	London - New York - Hoboken															
	york - Delhi - Hoboken New															
	New york - London - Boston															
	Boca Roton - New York - Delhi															
	Indianapolis - New Jersey - Hoboken															
	york - Barcelona London - New															
	Oxford - Cambridge - Hoboken															
	york - Delhi Hoboken - New															

1. New York
2. London
3. Boca Roton
4. Philadelphia
5. St.Louis
6. Indianapolis
7. Barcelona

همان‌طور که در جدول ۶ مشاهده می‌شود بیشترین کتاب‌های استفاده‌شده مربوط به آمریکای شمالی با ۵۰ درصد و سپس اروپا با ۳۶ درصد است؛ همچنین، یافته‌ها نشان داد که در کل دانشگاه، محل نشرهای نیویورک با ۱۴/۷ درصد و لندن با ۱۱ درصد از این جهت در بالاترین مرتبه قرار دارند.

جدول ۶- مکان‌های نشر از نظر بیشترین کتاب‌های استفاده‌شده در کل کتابخانه‌های دانشگاه

رتبه	منطقه جغرافیایی ناشر	درصد استفاده
۱	آمریکای شمالی	۵۰
۲	اروپا	۳۶
۳	هندوستان	۱۰
۴	سایر مناطق جغرافیایی	۴

فرضیه ۱: بین میزان استفاده از کتاب‌های لاتین خریداری‌شده در طی سال‌های موردبررسی تفاوت معنی‌داری وجود دارد.

جدول ۷ تعداد و درصد کتاب‌های لاتین را بر اساس دو متغیر وضعیت استفاده (استفاده‌نشده- یک‌بار استفاده‌شده- بیش از یک‌بار استفاده‌شده) و سال‌های موردبررسی نشان می‌دهد. بیشترین میزان استفاده از کتاب‌های لاتین به سال ۱۳۸۵ با ۶۲/۲ درصد و کمترین میزان استفاده از این اسناد به سال ۱۳۸۷ با ۴۰ درصد استفاده مربوط می‌شود. با توجه به «جدول ۷» ۴۷/۵ درصد از منابع اصلاً استفاده‌نشده و ۲۳ درصد فقط یک‌بار استفاده‌شده‌اند؛ بنابراین علی‌رغم هزینه‌ی بسیار زیاد خرید کتاب‌های لاتین، مراجعه اعضا به این منابع زیاد نیست.

جدول ۷- توزیع فراوانی وضعیت استفاده از کتاب‌های لاتین موردبررسی به تفکیک سال

جمع	بیش از یک‌بار استفاده‌شده		یک‌بار استفاده‌شده		استفاده‌نشده		دفعات استفاده سال
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	
۴۵۸	۱۳۶	۲۹/۷	۹۷	۲۱/۲	۲۲۵	۴۹/۱	۱۳۸۲
۵۴۲	۱۷۱	۳۱/۵	۱۱۱	۲۰/۵	۲۶۰	۴۸	۱۳۸۳
۵۳۳	۱۹۹	۳۷/۴	۱۲۷	۲۳/۸	۲۰۷	۳۸/۸	۱۳۸۴
۵۱۱	۱۸۳	۳۵/۸	۱۳۵	۲۶/۴	۱۹۳	۳۷/۸	۱۳۸۵
۶۴۹	۲۰۱	۳۱	۱۶۱	۲۴/۸	۲۸۷	۴۴/۲	۱۳۸۶
۸۶۵	۱۵۷	۱۸/۲	۱۸۹	۲۱/۸	۵۱۹	۶۰	۱۳۸۷
۳۵۵۸	۱۰۴۷	۲۹/۵	۸۲۰	۲۳	۱۹۹۱	۴۷/۵	جمع کل:

نتایج آزمون خی ۲ پیرسون نشان داد که چون سطح معنی‌داری، از عدد ۰/۰۵ کمتر شده است، بنابراین فرض تفاوت در میزان استفاده از منابع لاتین در سال‌های مورد مطالعه پذیرفته می‌شود (جدول ۸).

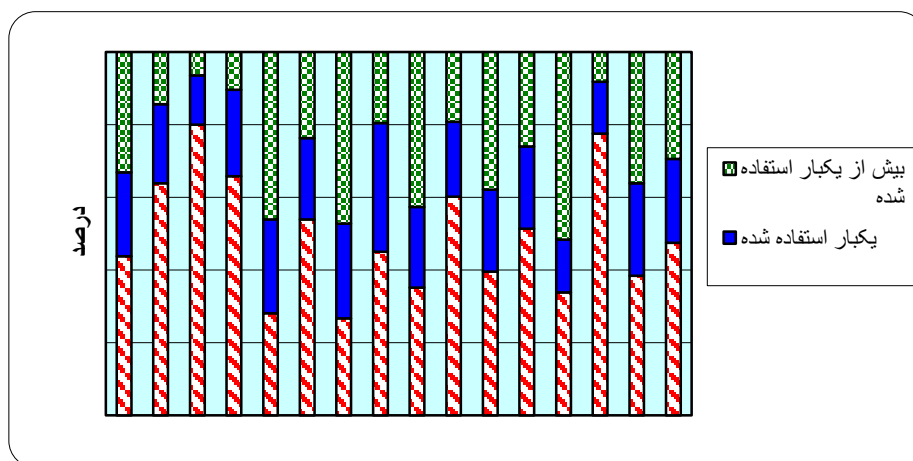

جدول ۸- آماره‌های آزمون خی ۲ برای تعیین میزان استفاده از کتاب‌های لاتین

ردیف	آماره	مقدار
۱	خی ۲ پیرسون	۱۱۲/۲۵۵
۲	درجه آزادی	۱۰
۳	سطح معنی‌داری	۰/۰۰۰۰۱

فرضیه ۲: بین میزان استفاده از کتاب‌های لاتین در کتابخانه‌های مختلف دانشگاه فردوسی مشهد، تفاوت معنی‌داری وجود دارد.

نمودار ۱ وضعیت استفاده از کتاب‌ها در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی را نشان می‌دهد. در این بخش دو متغیر مطرح است: الف) کتاب‌های لاتین موردبررسی در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی؛ ب) وضعیت استفاده (استفاده‌نشده - یکبار استفاده‌شده - بیش از یکبار استفاده‌شده). نتایج نشان داد که بیشترین میزان استفاده از کتاب‌های لاتین با ۷۳/۳ درصد استفاده مربوط به دانشکده علوم پایه و کمترین میزان استفاده با ۱۲ درصد استفاده به پژوهشکده علوم گیاهی مربوط می‌شود. در خصوص نسبت امانت برای هر کتاب، کتابخانه دانشکده معماری با ۴/۵۲ بار امانت برای هر کتاب در بهترین و منابع طبیعی با ۰/۳۵ در بدترین وضعیت قرار دارد.

نمودار ۱- وضعیت استفاده از کتاب‌های موردبررسی به تفکیک کتابخانه‌ها

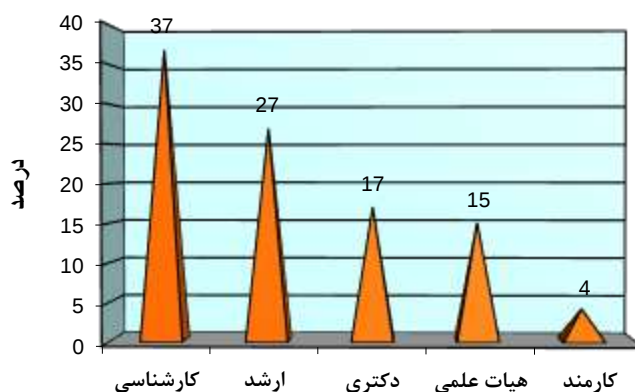
نتایج آزمون خی ۲ نشان داد چون سطح معنی‌داری، از عدد ۰/۰۵ کمتر شده است، بنابراین فرض تفاوت در میزان استفاده از منابع لاتین در کتابخانه‌های مختلف پذیرفته می‌شود (جدول ۹).

جدول ۹: آماره‌های آزمون خی ۲ تعیین میزان امانت کتاب‌های لاتین

ردیف	آماره	مقدار
۱	خی ۲ کروسکال والیس	۴۲۴/۲۸۸
۲	درجه آزادی	۲۸
۳	سطح معنی‌داری	۰/۰۰۰۰۱

فرضیه ۳: آیا بین میزان استفاده مراجعه‌کنندگان سطوح مختلف تحصیلی و پرسنل دانشگاه فردوسی از کتاب‌های لاتین تفاوت معنی‌داری وجود دارد؟

در نمودار ۲ دو متغیر مطرح است: الف) میزان استفاده از کتاب‌های لاتین در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی، ب) استفاده‌کنندگان (کارشناسی، ارشد، دکتری، هیئت‌علمی، کارمند). همان‌طور که مشاهده می‌شود در کتابخانه‌های دانشگاه، دانشجویان کارشناسی با ۳۷ درصد، بیشترین و کارمندان با ۴ درصد، کمترین میزان استفاده را به خود اختصاص داده‌اند.

نمودار ۲- وضعیت استفاده از کتاب‌ها به تفکیک استفاده‌کنندگان با سطوح مختلف تحصیلی و پرسنل دانشگاه در کل کتابخانه‌ها

نتایج آزمون آماری خی ۲ پیرسون در این خصوص نشان داد که چون سطح معنی‌داری از عدد ۰/۰۵ کمتر شده است، بنابراین فرض تفاوت در میزان استفاده از منابع لاتین در استفاده‌کنندگان مختلف پذیرفته می‌شود (جدول ۱۰).

جدول ۱۰- آماره‌های آزمون خی ۲ برای تعیین میزان استفاده از کتاب‌های لاتین در افراد مختلف

ردیف	آماره	مقدار
۱	خی ۲ پیرسون	۳۴۹۸/۵۵۸
۲	درجه آزادی	۵۶
۳	سطح معنی‌داری	۰/۰۰۰۰۱

◆ بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش میزان استفاده از کتاب‌های لاتین خریداری‌شده از سال ۱۳۸۲ الی ۱۳۸۷ در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد موردبررسی قرار گرفت؛ که در این راستا ۳ سؤال و ۳ فرضیه طراحی گردید. در ادامه خلاصه یافته‌ها و نتیجه‌گیری حاصل از این پژوهش ارائه می‌شود و همچنین دلایل احتمالی چنین یافته‌هایی بیان خواهد شد.

پاسخ به پرسش‌های پژوهش نشان داد، در بین رده‌های موضوعی، کتاب‌های رده‌ی موضوعی QA (ریاضیات و علوم رایانه) با ۱۳/۵ درصد و از بین ناشران، کتاب‌های انتشارات وایلی با ۱۴/۷ درصد بیشترین استفاده را داشته‌اند. در خصوص مناطق جغرافیایی، بیشترین کتاب‌های استفاده‌شده مربوط به آمریکای شمالی با ۵۰

درصد و سپس اروپا با ۳۶ درصد است؛ همچنین، نتایج نشان داد که در کل دانشگاه، محل نشرهای نیویورک با ۱۴/۷ درصد لندن با ۱۱ درصد از این منظر در بالاترین مرتبه قرار دارند.

نتایج حاصل از فرضیه اول پژوهش نشان داد، بین میزان استفاده از کتاب‌های لاتین در سال‌های مختلف موردبررسی تفاوت معنی‌داری وجود دارد و بیشترین میزان استفاده از کتاب‌های لاتین به سال ۱۳۸۵ با ۶۲/۲ درصد و کمترین میزان استفاده به سال ۱۳۸۷ با ۴۰ درصد مربوط می‌شود. به‌طورکلی ۴۷/۵ درصد از کتاب‌های لاتین خریداری‌شده اصلاً استفاده‌نشده و ۲۳ درصد فقط یک‌بار استفاده‌شده‌اند؛ بنابراین می‌توان ادعا داشت که علی‌رغم هزینه‌ی بسیار زیاد خرید کتاب‌های لاتین، مراجعه اعضا به این منابع زیاد نیست.

بر اساس نتایج فرضیه دوم پژوهش، بین میزان استفاده از کتاب‌های لاتین در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی تفاوت معنی‌داری وجود دارد. به این صورت که بیشترین میزان استفاده از این منابع با ۷۳/۳ درصد استفاده، به دانشکده علوم پایه و کمترین میزان استفاده با ۲۲ درصد به پژوهشکده علوم گیاهی مربوط می‌شود؛ دلیل استفاده اندک از کتاب‌های پژوهشکده‌ی گیاهی این است که این مرکز برخلاف سایر دانشکده‌ها، فاقد دانشجویان مشغول به تحصیل است و اعضای آن شامل پرسنل دانشگاه فردوسی و دانشجویان تحصیلات تکمیلی هستند، بنابراین دانشجویان مقطع کارشناسی نمی‌توانند از کتابخانه این مرکز استفاده کنند؛ این عوامل و همچنین فاصله این مرکز از دانشکده‌ها، باعث شده است تا کتاب‌های پژوهشکده به‌راحتی در دسترس دانشجویان نباشد. در خصوص نسبت امانت برای هر کتاب، کتابخانه دانشکده معماری با ۴/۵۲ بار امانت برای هر کتاب در بهترین و منابع طبیعی با ۰/۳۵ در بدترین وضعیت قرار دارد؛ دلیل استفاده زیاد از کتاب‌های لاتین کتابخانه معماری، ممکن است به خاطر این باشد که کتاب‌های معماری، برخلاف کتاب‌های سایر رشته‌های دانشگاهی، نیاز به خواندن ندارند، بلکه بیشتر طرح‌ها، نقشه‌ها و عکس‌های موجود در این کتاب‌ها مورد استفاده دانشجویان قرار می‌گیرد.

بر پایه نتایج به‌دست‌آمده از آزمون فرضیه سوم، بین میزان استفاده از کتاب‌های لاتین در افراد مختلف (کارشناسی، ارشد، دکتری، هیئت‌علمی، کارمند) تفاوت معنی‌داری وجود دارد و در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد، دانشجویان کارشناسی با ۳۷ درصد، بیشترین و کارمندان با ۴ درصد، کمترین میزان استفاده را به خود اختصاص داده‌اند. دلیل احتمالی به دست آمدن چنین آماری، تعداد زیاد دانشجویان کارشناسی در دانشگاه است و در خصوص کارمندان هم باید یادآور شد که این اعضا، قشری هستند که خیلی کم نیاز به استفاده از کتاب‌های لاتین را دارند.

درنهایت، باید به این نکته توجه داشت که کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد از سال ۱۳۹۱ تجمیع شده‌اند و به‌جز کتابخانه دانشکده‌های الهیات و معارف اسلامی، ادبیات و علوم انسانی و علوم تربیتی و روانشناسی، سایر کتابخانه‌ها به ساختمان جدید کتابخانه مرکزی دانشگاه منتقل شده‌اند. از طرف دیگر با توجه به رویکرد جدید سفارش کتاب از پورتال توسط اعضا و نیاز به تأیید کتاب‌های سفارش داده‌شده لاتین توسط نماینده‌های گروه‌های آموزشی، نیاز است که پژوهش جدیدی در خصوص میزان استفاده از کتاب‌های لاتین سفارش داده‌شده و خریداری‌شده در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد صورت گیرد و میزان تفاوت و شباهت‌های آن پژوهش با پژوهش حاضر مقایسه گردد. در این صورت می‌توان راهکارهای مناسبی برای مجموعه‌سازی کتاب‌های لاتین برای کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی مشهد ارائه نمود.

◆ منابع و مآخذ

- تصویری قمصری، فاطمه؛ جهان‌نما، محمدرضا (۱۳۸۶). هزینه - سودمندی و میزان استفاده از کتاب‌های لاتین تهیه‌شده از نمایشگاه بین‌المللی کتاب تهران در پژوهشکده مهندسی جهاد کشاورزی. *فصلنامه کتاب*، ۱۸(۴)، ۲۸۵-۲۹۸.
- فرخ پور، شهلا (۱۳۷۳). *تجزیه و تحلیل وضعیت کتاب‌های انتخاب‌شده لاتین توسط اعضای هیئت علمی پنج دانشگاه در تهران در زمینه‌های فنی مهندسی و میزان هزینه‌های ارزی مصرف‌شده*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه تربیت مدرس تهران.
- گنجی، شهلا (۱۳۷۹). *میزان دسترس‌پذیری و استفاده از کتاب‌های سال و کتاب‌های نمونه تحقیق در کتابخانه‌های دانشگاه فردوسی و کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی.
- محسنی، حمید (۱۳۸۶). *کلیات مجموعه‌سازی و انتخاب: مجموعه‌سازی ۲* (حمید دلیلی، ویراستار). تهران: دانشگاه پیام نور.
- محمدی، سیاوش (۱۳۷۶). *مطالعه میزان استفاده از کتب و نشریات ادواری لاتین در مرکز تحصیلات تکمیلی علوم پایه زنجان بین سال‌های ۷۱ الی ۷۴*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه تهران، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی.
- Adetoro, Niran (2008). Acquisition and use of library resources in the transition from a college to a university: a statistical record assessment. *Library Philosophy and Practice*, available at: www.webpages.uidaho.edu/~mob
- Ajala, Isaac Olugbenga (1997). Use of the university of Ibadan library resources by graduate students. *Library Review*, 46(6), 421 – 427.
- Hameed, A.B. (2004). Statistical records and its relevance in library management: the case of polytechnic Ibadan. *Nigerian library and information science review*, 22(2), 63-76.
- Ifidon, S. (1983). Library standards and statistics in Nigeria 1962-1983. *Nigerian libraries*, 19(1&3), 1-8.
- Kumar, K. (2001). *Library administration and management*. New Delhi: Viskas publications.
- Littman, Justin; Connaway, Lynn Silipigni (2004). A circulation analysis of print books and e-books in an academic research Library. *Library Resources & Technical Services*, 48(4), 256-262.
- Miller, A. H. (1990). Do the books we buy Get used?. *Collection Management*, 12(1-2), 15-20.
- Mosher, P. H. (1984). Quality and library collections: new directions in research and practice in collection evaluation. *Advances in Librarianship*, 13, 211-238
- Nwalo, K.I.N. (2001). Effectiveness of polytechnic libraries in Nigeria. *Journal of librarianship and information science in Africa*, 1(1), 41-50.

